

SAĞLIK BAKANLIĞI
Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Hasta Hakları ve Tıbbi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı
Bakanlık Yayın No:963

ULAKBİM TR Dizinde Taranmaktadır

Hakemli Dergi
TSHD
Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi

ISSN: 2149-309X-Biannually
<https://edergi.saglik.gov.tr/>
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tshd>
Yıl/Year: 2020 Aralık/December
Sayı/Issue: 16

TRAFİK KAZASI SONRASI YETİYİTİMİ YAŞAYAN BİREYLERDE TRAVMA SONRASI GELİŞİM ÜZERİNE BİR GRUP ÇALIŞMASI*

Demet AKARÇAY ULUTAŞ¹
Tarık TUNCA²

Makale Bilgileri/ Article Info

Makalenin Türü/Article Type: Araştırma/Research
Geliş Tarihi / Date Received: 23.09.2020
Revizyon Tarihi/Date Revised: 30.11.2020
Kabul Tarihi / Date Accepted: 16.12.2020
Yayın Tarihi / Date Published: 30.12.2020
DOI: <https://doi.org/10.46218/tshd.798418>

Makale Künyesi/To cite this article: Akarçay Ulutaş, D. ve Tuncay, T. (2020, Aralık). Trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireylerde travma sonrası gelişim üzerine bir grup çalışması. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 16: 1-22. Doi: [10.46218/tshd.798418](https://doi.org/10.46218/tshd.798418)

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Demet Akarçay Ulutaş, Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, demet.akarcay@karatay.edu.tr
demetakarcay@gmail.com

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireylerle yürütülen yapılandırılmış grupla sosyal hizmet çalışmasının bireylerin gösterdikleri travma sonrası gelişim ve sosyal işlevselliğe olan etkilerini keşfetmektir. Nitel araştırma desenine uygun olarak tasarlanan çalışmada, gönüllü olan dört bireyle bilişsel davranışçı yaklaşımın ilke ve tekniklerine dayalı bir grup süreci yürütülmüştür. Trafik kazası nedeniyle omurilik yaralanmasına bağlı olarak yetiyitimi yaşayan grup üyelerinin yetiyitimi ile geçirdikleri sürenin 8-20 yıl arasında değiştiği görülmektedir. Üyelerin ifadelerinden aile desteğinin, maneviyatın ve kendilerine sunulan kamusal sosyal destek hizmetlerinin sağ kalımın değerini anlamada yardımcı ve travma sonrası gelişimi artırıcı etkisi olduğu anlaşılmıştır. Çalışılan grup üyelerinde; olumluya odaklanma, sağ kurtulmuş olma fikri, empati örüntüsü, maneviyat, aile desteği ve sosyal çevre olarak görülen gelişim sağlayıcılarının travma sonrası gelişime katkıda bulunduğu söylenebilmektedir. Çalışma için oluşturulan yapılandırılmış izlencenin trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireyler üzerindeki etkilerinin yarı deneysel bir tasarımla ölçülmesi, gelecek çalışmalar için önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Travma Sonrası Gelişim, Sosyal İşlevsellik, Trafik Kazası, Yetiyitimi, Grupla Sosyal Hizmet

A GROUP STUDY ON POSTTRAUMATIC GROWTH AMONG DISABLED INDIVIDUALS EXPOSED TO TRAFFIC ACCIDENTS

Abstract

The objective of this study is to evaluate the effect of a group social work study that applied to individuals with disability after traffic accidents, on the levels of posttraumatic growth and social functioning of individuals based on change of cognitions after trauma. A group study that based on the principles and techniques of cognitive behavioral approach, was performed among four individuals, who met the inclusion criteria and are voluntary to participate within the study that was designed as a qualitative study. It is observed that the time spent with the disability of the group members who experienced disability due to a spinal cord injury by a traffic accident varied between 8 and 20 years. It was appeared family support,

* Bu çalışma, sorumlu yazarın Doktora tezinden üretilmiştir.

¹Dr. Öğr. Üyesi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, demet.akarcay@karatay.edu.tr, demetakarcay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5872-2549

²Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, tarikuncay@gmail.com, ORCID : [0000-0002-9447-6717](https://orcid.org/0000-0002-9447-6717)

spirituality and state assistance for disabled people as a facilitator for understanding the value of survival and an increasing factor for posttraumatic growth. It could be expressed that the pattern of focusing on positive factors, view of survival and empathy and also, spirituality, family support and social environment have contributed to posttraumatic growth. Measuring the effects of structured syllabus created for the study on individuals with disability after a traffic accident with a semi-experimental design is recommended for future studies.

Keywords: *Posttraumatic Growth, Social Functionality, Traffic Accident, Disability, Group Social Work.*

Giriş

Travmatik olaylar arasında sayılan trafik kazalarının çeşitli ciddi fiziksel, psikolojik ve sosyal etkinin oluşmasına neden olduğu bilinmektedir. Ölüm ve ciddi yaralanma ile sonuçlanan kazalarda, bireyde suçluluk, seyahat kaygısı, düşük benlik saygısı, kendini ve çevresindeki değişimleri olumsuz anlamlandırmalarla birlikte bireyin sosyal ilişkilerinden, meslek ve eğitim hayatından uzaklaşmalar görülebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2018 yılı Küresel Karayolu Güvenliği raporuna göre, trafik kazaları dünyada 15-29 yaş grubunda görülen ölüm nedenleri arasında ilk sırada yer alırken, tüm yaş grupları için sekizinci ölüm nedeni olarak görülmektedir. Dünyada her yıl yaklaşık 50 milyon, Türkiye’de ise 2019 yılı için 279.584 kişinin trafik kazalarından yaralı olarak kurtulduğu raporlarda yer almaktadır (World Health Organization Global Status Report on Road Safety, 2018; Emniyet Genel Müdürlüğü Trafik Hizmetleri Başkanlığı İstatistikler, 2019). Bunun yanında, yaralanmaya bağlı yetiyitimi nedenleri arasında üçüncü sırada yer alan trafik kazaları (Council for Disability Awareness), DSÖ tarafından yapılan Küresel Sağlık Riskleri (2009) çalışmasında, 2004 yılı sonrası artan riskler arasında gösterilmiştir.

Bireylerin süregelen yaşam döngüsü içinde aktif bir haldeyken bir kaza nedeniyle beden bütünlüklerinin zarar görmesiyle pasif bir hale geçmelerinin sosyal işlevselliklerinde belli bozulmalar yaratacağı tahmin edilmektedir. Bu bireylerin aynı zamanda, yeni durumlarını kabullenmede ve yaşamlarını bu yeni duruma göre kurgulamada, doğuştan yetiyitimi sahibi bireylere göre daha fazla zorluk yaşamaları da beklendik sonuçlar arasında yer alabilmektedir. Buna karşın, sosyal hizmet mesleğinin bakış açısıyla toplumun her bireyi ve bireyin de kendisini olduğu gibi kabul etmesi, sorunların daha kolay analiz edilmesi ve başa çıkma yöntemlerinin geliştirilebilmesi için daha köklü bir çözüm olabilmektedir. Devam eden başlıklar altında hem teorik görüşler, hem de güncel araştırma bulguları derlenerek konuyla ilgili literatüre kısaca değinilmiş ve mevcut grup odaklı sosyal hizmet çalışmasıyla ilgili keşfedilen noktalar sunulmuştur.

1. Alanyazın Çerçevesi

Bu bölümde, ulusal ve uluslararası alanyazından çalışmalar ışığında, trafik kazası sonrası bireylerde görülen travma sonrası gelişim, sosyal işlevsellik ve bilişsel davranışçı yaklaşım incelenmeye çalışılmıştır.

1.1. Bilişsel Davranışçı Yaklaşım Çerçevesinde Travma Sonrası Gelişim

Bireyin hayatında karşılaştığı önemli bir kriz durumuyla mücadelesinin ardından yaşadığı belirgin olumlu değişim olarak ifade edilen travma sonrası gelişim (TSG), (Barrington ve Shakespeare-Finch, 2013; Calhoun vd., 2000), fayda bulma ve anlamlandırma olarak ifade edilebilen olumlu çıktılar temel almaktadır. Tedeschi ve Calhoun’a (2004) göre, travma sonrası gelişim yaşamdaki krizlerle mücadele edilerek yakalanan olumlu

değişimi ifade etmektedir. Gelecekte benzer bir travmatik olayla karşılaştığında, bireyin kendini güçlü hissetmesi ve kendine güvenmesi 'kendilik algısında yaşanan değişim'i ifade etmektedir. Bireyin duygularını çevresindeki bireylere aktarma noktasında farklı davranış kalıplarını denemesi, kendini açması 'kişiler arası ilişkilerde yaşanan değişim' şeklinde belirtilirken 'yaşam felsefesinde değişim' ise, travmanın kabul edilmesinin bireyde yarattığı rahatlama olarak tanımlanabilmektedir (Calhoun vd., 2010; Taku vd., 2008). Bilişsel davranışçı yaklaşım (BDY), olaya özgü düşüncelerin yanında, olaya yüklenen anlamların sağladığı fayda üzerine de yoğunlaşarak (Dobson ve Dobson, 2009) TSG'yi destekleyen bir çerçeve sunmaktadır. Bu modeli oluşturan temel unsurların bilişsel, kişiler arası, davranışsal olarak üç boyutlu (Satterfield, 2008) olduğu düşünüldüğünde, TSG'nin boyutlarıyla örtüşerek sosyal hizmette değişim çıktılarının somutlaştırılmasında yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

Temel amacı, olumsuz duyguları mümkün olduğunca ortadan kaldırmak olmasına rağmen, bu duygularla doğrudan mücadele etmek yerine düşünceleri ve bunların altında yatan inançları yeniden yapılandırarak biliş ve davranış üzerinde değişim yaratmaya çalışmak (Nelson, 2005) olan BDY, işbirlikçi bir etkileşime izin vermekte, müracaatçıyla terapötik bir ilişkide ısrarcı olmaktan kaçınmakta ve sokratik sorgulama aracılığıyla müracaatçının duygu, düşünce ve davranışlarına yoğunlaşmaktadır (Bisson vd., 2007). BDY'de psikiyatrik sorunları tetiklemede önemli bir rol oynadığı düşünülen temel inançlar olarak ifade edilen şemalar (Padesky, 1994), Beck'e (1967) göre üç temel bilişsel örüntü altında toplanabilmektedir. Buna göre, bireyin benliğiyle ilgili olumsuz şemaları çaresizlik ("ben yetersizim", "güçsüzüm", "yardıma muhtacım"), sevilme ("ben farklıyım", "kötü biriyim bu nedenle diğerleri beni sevmeyecek", "terkedilmeye mahkumum") ve değersizlik ("değersizim", "kötü biriyim", "hiçbir işe yaramam") şeklinde belirtilmektedir (Beck 1967'den aktaran Gör, Yiğit, Kömürcü ve Ertürk, 2017). Blanchard vd. (2003), BDY'nin trafik kazası geçiren bireylerde kaza sonrası görülen depresif belirtileri, önemli derecede düşürmeye yardımcı olduğunu ifade ederek BDY ve TSG arasındaki etkileşimi desteklemektedir.

1.2. Trafik Kazaları Sonrasında TSG'ye Giden Yol

Calhoun ve Tedeschi'nin (1999) TSG modeline göre, bireyin yaşadığı olumsuz olaylara yönelik kendi içindeki hesaplaşmaların somut bir çıktı olarak değerlendirilmesinde, sosyal ve psikolojik pek çok farklı faktörü göz önünde bulundurmamak gerekebilir. Bu faktörlerden biri olan, bireylerin sağ kalmış olmaya yükledikleri anlamın detaylandırılması, travma sonrası gelişimin açıklanmasına yardımcı olabilecektir. Travmatik olaydan sonra, yetiyitimi yaşayarak eski rollerini kaybeden bireylerde travma anının anlamlandırılması, yaşanan olayın birey için bir ceza olarak algılanması, diğerlerinin acıma düşüncesi, olay sonrası bireyin yeni durumu nasıl değerlendireceğini ve bu duruma nasıl alışacağını bilmemesi, bireyi Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtilerine, diğerlerinin bakışına göre bir yaşam tarzı şekillendirmeye doğru itmektedir (Ehlers ve Clark, 2000). Başka bir faktör olarak, bireyin sahip olduğu inanç sisteminin de travma sonrasında görülen olumlu ya da olumsuz değişimlerin bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Canda ve Furman (2010) tarafından yapılan çalışmada vurgulandığı üzere, bir sosyal hizmet müdahalesinde biyopsikososyal bütüncül

bakış açısını tamamlayabilmek adına Tuncay (2007) tarafından bireyin anlamlandırdığı “her şey” olarak yorumlanan maneviyatın da bu üçlünün arasına dahil edilmesi, bireylerin travma sonrasında yaşadıkları olumlu gelişimlerin arka planının daha net açıklanmasına olanak sağlayabileceği düşünülmektedir. TSG’yi açıklamada kullanılabilecek başka bir faktör, bireyin kazaya ve sonrasına ilişkin algıları olabilmektedir. Stolarski ve Cieciora (2016) çalışmalarında, trafik kazası geçiren bireyler geçmişe bağlı kaldıklarında ve gelecekle ilgili algıları olumsuz olduğunda, yeni süreçlerle ve durumlarla dengeli bir uyum yakalamalarının daha da zorlaştığını ve travma sonrası görülen olumsuz değişimlerin artarak gelecekle ilgili planlarına ve yaşam amaçlarına engel olabildiğini ortaya çıkarmışlardır. Bu bilgiler ışığında, TSG’nin bireylere ait iyileşme deneyimlerini ifade eden, yeni becerilerin ve bağlantıların geliştirilmesini içeren bir kavram olarak bireylerde görülen olumlu büyümelerin keşfedilmesi bağlamında ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Kazalar sonrasında özellikle yetiyitimi ile birlikte etkilenen sosyal işlevsellik ile TSG’nin nasıl yol aldığını görmek için önceki çalışmalara değinmek faydalı olabilecektir.

Ulusal ve uluslararası alanyazında konu ile ilgili çalışmalar (Wang, Wang ve Liu, 2011; Stallard ve Smith, 2006; Harms, 2004; Jaspers, 1998; Ehlers, Mayou ve Bryant, 1998; Lyons ve Scotti, 1995), travmayı ortaya çıkaran faktörlerden biri olarak değerlendirilen trafik kazalarının, bireyin sosyal işlevselliğini azaltarak çevreye uyumunu ve sağlıklı gelişimini olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Olumsuz etkilerden ziyade travma sonrasında görülen olumlu değişimlerin incelenmesi çabası, araştırmacıları bireyin iç dinamiklerine yönlendirebilmektedir. Bu açıdan, olumlu değişimin konu edinildiği ve travma sonrası gelişimin ele alındığı pek çok çalışma (Nishi vd., 2010; Garland vd., 2007; Rabe vd., 2006), bireylerin deneyimlerine ait olumlu anlamı ortaya koymaya ve aynı zamanda, uzmanların müdahalelerde kullanabilecekleri olumlu bir bakış açısı geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Ayrıca, trafik kazası yaşayan bireylerle travma sonrası gelişim düzeyleri ve deneyimleri üzerine yapılan çalışmaların (Zoellner vd., 2011; Harms ve Talbot, 2007; Rabe vd., 2006; Harms, 2004; Salter ve Stallard, 2004) müdahale yöntemlerinin çeşitliliği açısından sığ kaldığı görülebilmektedir. Bununla birlikte, ulusal literatürde yapılan taramalarda trafik kazası sonrası görülen olumlu değişimlere ilişkin iki açıdan içerik eksikliği kendini göstermektedir. Birincisi, trafik kazası nedeniyle sonradan yetiyitimi yaşayan bireylerin kendi deneyimlerini içeren nitel tasarımlı çalışmaların eksikliğidir. İkincisi ise, travma sonrası görülen değişimlerle ilgili yapılan çalışmalarda kendine önemli bir yer bulan BDY’nin yapılandırılmış bir çerçevede kullanılmamış olmasıdır. Gözlenen bu bilgi ihtiyacı ışığında, trafik kazası sonucu yetiyitimi yaşayan bireylerde görülen TSG’ye ve sosyal işlevselliğe ilişkin deneyimlerinin BDY’nin ilke ve tekniklerinden faydalanarak grupla sosyal hizmet çalışması aracılığıyla keşfedilmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür.

2. Yöntem

Bu başlık altında, araştırmanın yürütüldüğü grup sürecini içeren örüntülerle ilgili bilgi verilmekle birlikte araştırmanın deseni, çalışmada kullanılan izlencenin yapısı ve içeriği, çalışma grubunun özellikleri ve seçimi hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışmada, temel olarak trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireylerin grup çalışması aracılığıyla TSG'ye ilişkin deneyimleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede, çalışma kapsamında yanıtı bulunmaya çalışılacak sorular aşağıda yer almaktadır:

Grup çalışması sırasında faydalanılan BDY'nin ilke ve teknikleri aracılığıyla;

- Üyelerin kaza sonrasına ilişkin bilişlerine yönelik görüşlerinde nasıl bir değişim yaşanmıştır?
- Üyelerde kaza sonrasında kendini suçlama, benlik ve dünya hakkında olumsuz bilişlerine ilişkin nasıl bir farkındalık sağlanmıştır?
- Üyelerin benlik algısında, yaşam felsefesinde ve başkalarıyla ilişkiler bağlamında nasıl bir değerlendirme farklılığından bahsedilmektedir?
- Üyelerin TSG'ye ilişkin ifadeleri bilişsel, kişiler arası ve davranışsal unsurlar açısından nasıl desteklenmiştir?

Araştırma tasarlanırken, bireylerin grup içindeki ilişkilere dayalı olarak görülen etkileşim ile elde edilen grup dinamiği ve paylaşımlarla bireysel amaçların gerçekleştirilmesi (Ehlers vd., 2003) fikrine dikkat edilmiştir. Nitel araştırma desenine uygun olarak planlanan bu çalışmaya ait bulguların analiz edilerek ulaşılan noktaya ilişkin açıklamalarda bulunulması için gömülü teoriden faydalanılmıştır. Açıklamalar, hipotezler, kavramlar, tipolojiler, anlamlar ve/veya olgu tanımları geliştirebilmek için veriye dayalı teorinin sistematik olarak oluşturulması anlamına gelen (Thyer, 2010) gömülü teori, ilgili konuları ve davranışları farklı açılardan inceleyerek kapsamlı açıklamaların geliştirilmesine olanak sağladığından sosyal bilimlerde tercih edilmektedir (Wortman, 2004). Ayrıca, çalışma kapsamında, Charmaz (2005) tarafından geliştirilen ve sosyal gerçekliğin varsayımlarının yanında araştırmacının konumunun ve bakış açısının da araştırmanın bir bölümü olarak ele alınması gerektiğini ve bireylerin deneyimlerine, gözlemlerine ve iç dünyalarındaki karmaşıklığa ait semboller ve varsayımlar üzerine odaklanan yapılandırmacı gömülü teori (Thornberg ve Charmaz, 2014) yaklaşımı kullanılmıştır.

2.2. Odak Grup Sürecinde Kullanılan İzlenenin İçeriği

İzleni hazırlanmadan önce, konuyla ilişkili çalışmaların müdahale planları ve BDY çerçevesi incelenmiştir. Dobson ve Dobson (2009), sosyal hizmet uzmanlarının BDY'nin ilke ve tekniklerini kullanarak yaptıkları uygulamalarla ulaştıkları formülasyonlarda üzerinde durmaları gereken noktaları, sorunların ve tepkilerin duygu, davranış ve biliş üçgeninde belirlenmesi, başa çıkma ve kaçınma yaklaşımının tanımlanması, sorunların gelişimi, tedavi geçmişi ve öz yönetimin geliştirilmesi, bireyin mevcut sosyal destek, aile bağları ile ilgili, kişiler arası ve cinsel sorunlarının tanımlanması, beceri ve bilgi eksikliklerinin tanımlanması şeklinde sıralamaktadır. Bu bilgiler ışığında, çalışmada kullanılan izleni, Paige (2015), Forte (2014), Çocuk Refahı Bilgi Ağı (Child Welfare Information Gateway) 2012 raporu, Kutz ve Arnoso (2010), Bisson vd. (2007), Schnurr vd. (2007), Wagner vd., (2006), Blanchard vd. (2003) çalışmalarından faydalanılarak düzenlenmiştir. Uluslararası kaynaklardan alınan çalışma örnekleri, konuya ilişkin çalışmaları bulunan öğretim üyelerinin

fikirleri ve önerileri çerçevesinde, kültürel farklılıklar ve olanaklar ışığında yeniden düzenlenerek grup üyeleriyle yapılacak çalışmalara uyumlu hale getirilmiştir.

8 aşama ve 12 oturumdan oluşan izlencenin birinci ve ikinci oturumunda grup üyeleriyle tanışma, grup sürecine ilişkin beklentilerinin öğrenilmesi, planlanan süreçle ilgili bilginin verilmesi, grup üyelerinin birbirleriyle benzer ve farklı yönlerini keşfetmelerini sağlayarak grup dinamiğinin kurulması, kaza sonrasında yetiyitimine bağlı olarak yaşadıkları zorlukların duygu, düşünce ve davranış tanımlamalarının yapılması hedeflenmiştir. Üçüncü oturumda rahatlama teknikleri, işlevsel olmayan düşüncelerin etkilerinin gösterilmesi planlanmış, üyelerin suçluluk duygusu özelinde paylaşımlar yapabilmeleri adına “Yedi Yaşam” filminden gösterilen birkaç sahne hakkında görüşleri alınmıştır. Dördüncü oturumda, bilişsel başa çıkma modülüne yoğunlaşılarak üyelerin otomatik düşüncelerden kurtulmasına yönelik teknikler konuşulmuştur. Beşinci ve altıncı oturumlar, travma hikayesinin anlatılması ve maruz bırakma tekniğinin kullanımına yoğunlaşırken, yedinci ve sekizinci oturumlarda, bilişsel yeniden yapılanma modülüne geçilerek bireyler olumsuz düşüncelere karşı olumlu alternatif düşünceler üretmeye yönlendirilmiştir. Dokuzuncu oturumda, bireylerin sosyal işlevsellik düzeylerini yükseltmek amacıyla girişkenlik üzerine konuşulmuştur. İzlencede son oturumlarda, bireylerin olumsuz düşüncelerine karşı ürettikleri olumlu düşünceleri pekiştirmeleri sağlanmaya çalışılarak kişilerarası iletişim becerileri ve gelecek planları üzerinde durulmuş, üyelerin çalışma ilgili görüşleri alınarak grup süreci sonlandırılmıştır.

2.3. Grup Üyeleri

Türkiye’de sadece trafik kazası mağdurlarının tedavi gördüğü bir klinik olmadığından örneklemin dağınık olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Türkiye Sakatlar Derneği Konya Şubesi aracılığıyla ulaşılan 4 bireyle grup çalışması yapılmıştır. Çalışma kapsamına alınan katılımcıların çalışmaya dahil edilme kriterleri; geçirdikleri trafik kazasının üzerinden en az bir yıl geçmiş olması, herhangi bir psikiyatrik tanı (TSSB gibi) almamış ve oral medikasyonla tedavi almıyor olması, kaza nedeniyle görme, işitme kaybı ve zihinsel bir engelin olmaması, en az 18 yaşında olması, en az ilköğretim düzeyinde mezuniyet derecesine sahip olması, çalışmaya katılım noktasında gönüllü olması şeklinde belirlenmiştir.

Araştırma grubu, özellikle belirlenmemesine rağmen, tamamı erkek üyelerden oluşmaktadır. Grup üyelerinin üçü evli, biri boşanmıştır. Eğitim durumlarına bakıldığında ise, grup üyelerinin ikisinin ilköğretim, ikisinin önlisans mezunu olduğu ve tüm üyelerin emekli oldukları görülmektedir. Yetiyitimi ile geçirdikleri yıllar ise, 8-20 arasında değişmekte ve ortalama 13,75 yılı yetiyitimi ile geçirdikleri anlaşılmaktadır. Katılımcıların tamamı, kazaya bağlı etkilerle omurilik yaralanması nedeniyle yürüme kaybı yaşamışlardır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada grup çalışması sürecindeki gözlemlerden, değişimlerin yönüyle, anlamlandırmalardaki şema ve kalıpların incelenmesi amacıyla kullanılan haftalık süreç raporlarından elde edilen verilerin çözümlenmesinde nitel veri analizi prosedürleri takip edilmiştir. Bu çalışmada, elde edilen nitel verilerin analiz edilmesi için içerik analizi (Simplican vd., 2015) kullanılmıştır. Bu çalışmada, oturumlara ilişkin haftalık

süreç raporlarından elde edilen veriler, araştırmacı tarafından incelenerek benzer ifadeler elektronik ortamda renklendirilerek kodlanmış ve uygun temalar altında toplanmıştır (Verbrugge ve Jette, 1994). Ortaya çıkan kodlardan hareketle, bireylerde görülen değişimler travma sonrası bilişlere, sosyal işlevselliğe ve travma sonrası gelişime yönelik gözlenen değişimler olarak temalandırılmıştır.

3. Bulgular

Belirlenen grup üyeleriyle Türkiye Sakatlar Derneği Konya Şubesi toplantı salonunda 18 Aralık 2017 ve 12 Mart 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen ve başka üyelerin katılımına izin verilmeyerek kapalı olarak yürütülen grup sürecine ait paylaşımlar, travma sonrası bilişlere, sosyal işlevselliğe ve travma sonrası gelişime yönelik gözlenen değişimler başlıklarıyla aşağıda sunulmaktadır.

Trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan çalışma grubunda gözlenen bilişsel, davranışsal ve kişiler arası etkileşim unsurlarındaki değişim çıktılarının somutlaştırılması ile çalışmadan elde edilen sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda bir yol gösterici olarak hazırlanan Tablo 1’de görüleceği üzere, yürütülen çalışmada sorunların belirlenmesi, otomatik düşüncelere ve aile üyelerinin özellikle bakım verenlerin hislerine yönelik yapılan empati, suçluluk duygusu, maneviyat ve sorunlarla başa çıkma üzerine yapılan çalışmalar bilişsel unsurları ifade etmektedir. Bunun yanında, olumlu düşünme teknikleri, öfke yönetimi ve stresle başa çıkma konuları çalışma grubunun özellikle aile üyeleri ile yaşadıkları iletişim sorunlarına çözüm üretebilme becerilerinin geliştirilmesi bağlamında kişiler arası unsurları işaret ederken gelecek planları ve rahatlatma tekniklerinin ise davranışsal unsurları ifade ettiği görülmektedir.

Tablo 1. Bilişsel Davranışçı Yaklaşımın Unsurları ve Grup Sürecinde Yürütülen Çalışmalar¹

BİLİŞSEL UNSURLAR	<i>Amaçların Belirlenmesi</i>	Grup çalışmasının amacının belirlenmesi
		Değiştirilebilir/değiştirilemez sorunların belirlenmesi
	<i>Kendini Gözleme</i>	“Ben kimim?” ödevi
		Otomatik düşünce formu çalışması
	<i>Sokratik Sorgulama</i>	“Nasıl?” sorusu
		Yakınlarının hisleri ödevi
	<i>Bilişsel Yeniden Yapılandırma</i>	Suçluluk duygusunun derecelendirilmesi
		Maneviyatın gelişim üzerindeki etkisi
		Maruz bırakma çalışmaları (Yazılı/Sözlü/Görsel- film sahneleri)
	<i>Başta Çıkma Becerisi</i>	Sorun çözme teknikleri çalışması
Alternatif düşünceler üretme ödevi		
<i>Çatışmaları Çözümleme ve Uyum Sağlama</i>	Dava formu ödevi	
	SWOT analizi çalışması	
	Olumlu düşünme teknikleri	

¹ Tablonun içeriği, Özcan ve Çelik (2017); Alpaslan ve Erol (2016); Soylu ve Topaloğlu (2015); Pehlivan (2014); Şafak vd. (2014); Türkçapar ve Sargın (2012); Pennebaker ve Chung (2007); Bozkurt (2003) tarafından yapılan çalışmalardan faydalanılarak uyarlanmıştır.

KİŞİLER ARASI UNSURLAR	<i>Kendini Pekiştirme</i>	Olumlu düşünme teknikleri çalışması
		Girişkenlik/ saldırganlık davranışları çalışması
		Pozitif kişisel nitelik araştırması formu ödevi
	<i>İletişim Becerileri</i>	Öfke yönetimi çalışması
		Stresle başa çıkma yöntemleri çalışması
DAVRANIŞSAL UNSURLAR	<i>Anlatımlı Yazım</i>	Davranış deneyi kayıt formu
	<i>Gelecek Planlama</i>	Akıllı amaçlar çalışması
	<i>Rahatlama Alıştırmaları</i>	Kas gevşetme ve rahatlama hareketleri çalışması

3.1. Travma Sonrası Bilişlere Yönelik Gözlenen Değişimler

Üyelerle yapılan kaza sonrası işlevsel olmayan düşüncelerle ilgili çalışmanın sonrasında, üyelerin kazayla ilgili olarak kendilerinin yaptığı bir hatanın karşılığına ya da cezasına yoğunlaştıkları, dış çevre ve trafik ile ilgili güven duygularında sarsılmalar yaşadıkları gözlenmiştir. Bütün bunlarla başa çıkma noktasında, çocuklarının ön plana çıktığı belirlenmiştir. Üyelerin sorunları incelendiğinde, aile içi iletişimle ilgili yaşadıkları sorunların, özellikle “maddi gelir getiren birey” konumlarını kaybetmelerinden dolayı aile içinde yaşadıkları rol değişimi ve statü kaybı, fikirlerinin sorulmaması gibi durumların üyelerde var olan ‘değersizlik’ şemasını öne çıkardığı gözlenmiştir. Ayrıca, üyelerin yetiyetimine bağlı olarak yaşadıkları işlevsizliğin ise aileleri ve yakın çevreleri tarafından ‘muhtaç kişi’ olarak değerlendirilmesi nedeniyle ‘çaresizlik’ şemasını vurguladıkları gözlenmiştir.

“... kızım kaza yaptığımda çok küçüktü, diğer çocuklarım ben sağlamken yetişti. Onlarla sorun yaşamıyoruz ama küçük kızım beni hiç dinlemiyor, ben – derslerine çalış- dediğimde dinlemiyor, annesi söyleyince ondan korkuyor... (Ü2)”

Aynı zamanda, üyelerin ‘normal yaşantı’ ifadesi ile kaza öncesi sahip oldukları sağlık durumunu ifade etmelerinin de yetiyitimi sahibi olarak karşılaştıkları sorunlara kendilerince yeterli olarak çözüm bulamamalarından dolayı özellikle çevreden gelen olumsuz yansımaların bir çıktısı olarak ‘değersizlik’ ve ‘çaresizlik’ şemalarını desteklediği yorumu yapılabilmektedir. “Normal yaşantı ne demek size göre?” şeklindeki soru karşılığında, üyelerin “yürüdükleri zaman”ı ifadelendirerek yaşantılarını fiziksel sağlık koşullarına bağladıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu noktada, bireylerin geçmişe odaklı bir düşünce geliştirdiklerine atıf yapılabilmektedir.

Oturumlar sırasında izledikleri kısa film aracılığıyla yapılan çalışmada, üyelerin kaza sonrası yetiyitimi yaşayan bireylere ‘yaşadığına şükretmeli’ ya da ‘iki bacağı olmadan da insan çok rahat yaşayabilir’ şeklindeki ifadeleri kendi güç dinamiklerini harekete geçirerek olumlu çerçeveleme yaptıkları, ancak bunu kendi yaşamlarına uyarlamada zorlandıkları yorumunu desteklemektedir. Yaşanan travmanın ya da travma sonrası yetiyitiminin etkisiyle bireylerde, olumsuz değerlendirmeler, temel olarak bireyin kendisine yönelttiği fiziksel ve psikolojik tehditlere odaklanma görülebilmektedir. Dolayısıyla, bireyin kendisine atfettiği anlamların dışına çıkarak sahip olduğu güç odaklarının, sosyal çevresini sürece dahil ederek farkına varabilmesi, travma sonrası gelişimi destekleyici olabilecektir.

Sokratik sorgulama ile ifade edilmeye çalışılan “nasıl” sorusunun cevabı ve her bir anlatımdan sonra geçmişteki ve şimdiki hislerine yönelik paylaşımlara yönlendirilmeleri ise üyelerde ilgi uyandırmıştır. Özellikle, yargılamaktan ziyade kendi hislerinin öneminin vurgulanması üzerine üyeler, bunun şimdiye kadar sosyal çevrelerinden ve sağlık profesyonellerinden karşılaşmadıkları bir nokta olduğunu ifade etmişlerdir.

“... valla şimdiye kadar bize kimse –sen ne hissediyorsun?- diye sormadı. Hep ne dedilerse (aile bireyleri, hekimler) onu yaptık...(Ü1)”

“... yok yok, hiç açıklama (yapmadılar), ister misin diye sormadılar, ameliyat dediler girdik, eşime, çocuğuma ne diyeyim. Üzüldüğümü bile ilk zamanlar anlamadılar ama hiçbir şeyimi eksik bırakmadılar da şimdi... (Ü4)”

Üyeler, oturumlar sırasında kaza anını sistematik bir şekilde anlatmalarının kendilerine iyi geldiğini ve yapılan görsel maruz bırakma çalışmasından sonra herhangi bir medyadaki kaza sahnelerini izlerken daha rahatlamış hissettiklerini ifade etmişlerdir. Yazılı maruz bırakma çalışması için ise bir üye daha önce duygularını ve yaşadıklarını yazıya aktarmadığını ama bu çalışmadan sonra “yükünü atmış” gibi hissettiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle, üyelerin yaşadıkları kazayı hatırlamak ya da anlatmaktan kaçınmalarının nedeni yetiyitlimlerini tam olarak kabullenememelerinden kaynaklandığı ve kaza anında yaşadıkları ciddi yaralanmaların kendi yaşamlarını değiştirecek güçte olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir.

Grup üyeleri oturumlar sırasında yapılan çalışmalarda, yetiyitlimlerini kabullenme noktasında travma sonrası yaşadıkları gelişimin temelini zaman algısı ile maneviyata dayandırmışlardır. “Siz bu zaman algısı konusunda ne düşünüyorsunuz?” şeklindeki soruya üyeler şu cevapları vermişlerdir;

“... tabii insan kendi kendine kalınca öyle diyemiyor ama her şey oldu bitti, değiştirecek gücümüz de yok... (Ü3)”

“... insan önüne bakmalı, insanın başına her şey gelebilir, bundan sonra da gelebilir, yarım saat sonraya çıkacağımızı bilmiyoruz... (Ü1)”

Bununla birlikte, devlet tarafından sağlanan destek ve kendilerinin maddi girişimleri ile finansal sorunları, ilerleyen tıbbi destekle de yaşadıkları sağlık sorunlarını aştıkları görülmektedir. Bu noktada vurgulanması gereken, üyelerin çevresel dinamikleri göz önünde bulundurarak devlet tarafından sunulan yardım ve destekleri harekete geçiren etkileşimlerin kullanılmasında, olumsuz bilişlerden doğarak evrilen bir değişim olmaktadır.

Üyelerin kendilerini kaza nedeniyle suçlamalarının yoğun olduğu görülmüştür. Buna karşın, oturumlar sırasında üyeler, grup etkileşimi sayesinde suçluluk duygusunu maneviyat vurgusu yaparak azaltmaya çalışmışlardır. Suçluluk duygusu ile ilgili çalışmaların yapıldığı oturumda, üyelere “suçluluk duygunuzu azaltmak için neler yapıyorsunuz?” şeklinde bir soru yönetilmiş ve yanıtları aşağıda ifade edilmiştir.

“... düşününce üzülüyorum ama değiştiremem ne yapayım. Sonra diyorum kendi kendime nefes alıyorsun, sevdiğini istediğin zaman görebiliyorsun. Öyle unutmaya çalışıyorum... (Ü1)”

“... Allah bana bir ceza verdi, çekmem lazım sonuçta... (Ü3)”

“... kader böyleymiş, takdir diyorum, ne diyeyim... (Ü4)”

Belirtilen çıktılar ışığında, üyelerin travma sonrasında bilişlerinin; yetiyitimlerine bağlı olarak fiziksel hareketliliklerinin kısıtlanmasından, aile üyelerine bağımlı bir yaşam sürmelerinden ve hissettikleri suçluluk duygusundan kaynaklı olarak şekillendiği çıkarımı yapılabilmektedir. Yaşadıkları bu sorunlarla başa çıkmada, maruz bırakma tekniğinin olumlu etkileri gözlenmiştir. Kendilerini değersiz ve çaresiz hissetmelerinin temel nedeni olan yetiyitiminin kişisel değerlerini yansıtmada asıl unsur olmadığını anlamlandırdıkları anlaşılmaktadır. Özellikle, bireylerin isteklerine ve amaçlarına yönelik kararlar alabilme özgürlüklerinin fiziksel bütünlüğe dayalı olmadığı yönündeki vurguları, olumsuz şemaların yeniden yapılandırılmasının değerli bir göstergesi olabilmektedir. Bunun yanında, suçluluk duygusu ile başa çıkma açısından maneviyatın belirgin etkisi görülmektedir.

3.2. Sosyal İşlevselliğe Yönelik Gözlenen Değişimler

Üyelerin oturumlar sırasında kullandıkları ifadeler incelendiğinde, sadece “yürüyebilir olmanın” sosyal işlevsellik için yeterli olmayacağını, yaşamlarına yön vermenin, farklı insanlarla tanışarak farklı fırsatları değerlendirmenin kendi içlerinde yarattıkları sınırlılıklara ya da özgürlük alanına bağlı olduğunu fark ettikleri anlaşılmaktadır. Böylelikle, grup üyelerinin sosyal işlevsellikle birlikte travma sonrası gelişimi iyi bir düzeyde yaşadıkları ancak bunun tekniklerinin ve yaşadıkları gelişmenin farkında olmadıkları sonucuna varılabilmektedir.

“İnsanların bana yapamaz, edemez diye baktıklarını biliyorum, ama ne düşünürlerse düşünsünler, ben yine yapacağım bir şeyler. Boş durup ne yapacağım. Burada konuştuğumuz gibi –denemekten zarar gelmez-, çocuğum için deneyeceğim ben de Allah sağlık verdikten sonra, nefes alıyorum çok şükür... (Ü1)”

Yetiyitimi yaşayan bireylerin kendileriyle benzer özelliklere sahip bireylerle vakit geçirmekten hoşlandıkları, oturumlar sırasında belirtilmiştir. Bunun üzerine, üyelerin sosyal çevreleriyle etkileşimlerinin işlevselliklerini etkilediği yönünde bir yorum yapılabilmektedir. Grup üyeleri, yetiyitimlerini göz önünde bulundurarak özellikle aile üyeleriyle birlikte kaliteli vakit geçirmek adına gerçekleştirilebilecek alternatifleri üretmelerinin aile içi iletişimi güçlendirdiğini vurgulamışlardır. Oğluyla sık görüşmeyen bir üye oturumlar sırasında yapılan çalışma sonrasında şu ifadelerde bulunmuştur;

“... geçen konuştuklarımızın üzerine ben oğlumu aradım. Gel dedim Konya’ya, Beyşehir’e falan gezmeye gideriz dedim o da tamam ama sınavlarım var bu ara bitsin gelirim dedi... ne zamandır inat ediyordum... (Ü3)”

“Eski hayatıma geri dönemem sonuçta ama ailem için güçlü durmalıyım. Grupta konuşurken anneme dediklerim geldi aklıma, çok üzüldüm, keşke yapmasaydım, demeseydim dedim ama iş işten geçti. O kadın için de zor, onu anladım (Ü1)”

Üyelerin travma sonrası bilişlerini de şekillendirmede önemli etkenlerden biri olan bakım verene olan bağımlılığın sosyal işlevsellik kapasitelerini de olumsuz etkilediği görülmektedir. Kendi kararlarını vermek ve yaşamlarını yönetmek konusunda kaza öncesine göre nispeten bağımsızlıklarını koruyan üyeler günlük aktivitelerini yerine getirme noktasında az da olsa başkasına bağımlı olarak yaşamaya ve bunu “muhtaçlık”

olarak değerlendirmeye devam etmektedirler. En yakınlarındaki bireylerin olumsuz ve bireylere kendilerini değersiz hissettiren ifadeler kullanmaları, kendi yaşamlarını kontrol altına alabilmeleri noktasında cesaretlerini kırdığı ve öz saygılarını azaltıcı etkide bulunduğu gözlenmiştir. Bakım veren bireylerin bu noktada eğitilmelerinin, özellikle iletişim ve değişen fiziksel durumla ilgili bilgilendirmelerinin yaşamlarını kolaylaştıracağını belirtmişlerdir. Bununla birlikte, oturumlarda yapılan çalışma ile aile bireylerinin tedavi süresince hissettiklerini anladıkları için birbirlerine karşı yaklaşımlarının daha anlayışlı hale geldiğini ifade etmişlerdir.

Olumlu düşünme teknikleri ilgili yapılan çalışma sonrasında, grup üyelerinin bireyin hedeflerine ulaşmak için öncelikle istediği şeye inanması gerektiğini vurguladıkları görülmüş ve bunun üzerine sahip oldukları güçlü yanlarla birlikte kendi yaşamlarını kontrol altına alabilme yetileri desteklenmeye çalışılmıştır.

“... bana; bundan sonra, bundan (üyenin kendisinden) bir şey olmaz, yatağa mahkûm işte diyorlardı (ben duyuyordum) ama çok şükür kendim yatıyorum, kalkıyorum, dışarı çıkıyorum... (Ü3)”

“... doğru tabii, bir şeyi çok istemek lazım. İsteyeceksin, çalışacaksın, Allah da yardım edecek... (Ü2)”

“... insan öfkelenince ya da işleri iyi gitmeyince iyiyi (olumluyu) gözü görmüyor, öyle yapmamak lazım... (Ü4)”

Grup üyelerinden biri sonradan yaşanan yetiyitiminin kabullenilmesi ve kendi hareket alanlarının genişletilmesi noktasında yaşın önemli bir faktör olduğunu ifade etmiştir.

“... biz şimdi böyle diyoruz da o zamanlar biz de öyle düşünmüyorduk, gençler daha zor kabulleniyor, asıl onlarla çalışma yapılması lazım... (Ü2)”

Tekerlekli sandalye ya da akülü arabanın yetiyitimi yaşayan bireyin kimsenin yardımı olmadan sosyal yaşama katılımı noktasında önemli bir etken olduğunu ifade eden grup üyelerinde, devlet tarafından sunulan imkanların da sosyal işlevselliği olumlu yönde etkili olduğu gözlenmiştir. Buna göre, bireysel performanslarını ciddi şekilde etkileyen ve bundan sonraki yaşamlarının vazgeçilmez parçası olan bu araçlar konusunda temel eleştiri noktaları, devlet tarafından sadece tekerlekli sandalyenin finanse edilmesi olmuştur. Günlük yaşamda, trafik ortamında bireyin kas gücüne dayalı bir işleyişi olan tekerlekli sandalyenin kullanımının çok uygun olmadığını vurgulayan grup üyeleri, akülü arabaların yaygınlaştırılmasının sosyal işlevselliği artırıcı bir rol oynayacağını belirtmişlerdir. Özetle, bireylerin sosyal işlevsellik boyutunda yaşadıkları sorunlar özelinde yapılan çalışmalarda, özellikle film sahneleriyle kişiler arası ilişkilerini, empati becerilerini geliştirebilecekleri ve günlük yaşamlarında kendi kararlarını işletebilecekleri şekilde güçlendirme çabalarının öne çıktığı söylenebilmektedir.

3.3. Travma Sonrası Gelişime Yönelik Gözlenen Değişimler

Oturumlar sırasında kullanılan yazılı ve görsel maruz bırakmanın kendilerinde yarattığı başka bir olumlu etkiyi, “artık yaşadıklarımı herkese anlatmak istiyorum, örnek olsun benim yaptığım hataları yapmasınlar” diyerek aktarmaya çalışmışlardır. GZFT (SWOT)² (Güçlü, Zayıf Yanlar, Fırsatlar, Tehditler) analizi çalışması

² SWOT analizi genellikle işletmelerde performans yönetimi ve stratejik yönetim alanlarında kullanılmaktadır. Helms (2010) tarafından yapılan çalışmada, SWOT analizinin danışmanlar, eğitimciler ve akademisyenler tarafından bir eğitim aracı olarak

sonucunda, bireylerin sahip oldukları iç dinamiklerine ve çevresel faktörlerine yönelik farkındalık sağlayarak kendi yaşamlarını değişen fiziksel durumlarına göre yeniden kurgulama noktasında yaşadıkları sorunları ve engelleri aşmaları için başa çıkma mekanizmalarını görmeleri hedeflenmiştir. Bu çalışma ile üyelerin sağ kalmanın önemi anlamalarına etki eden önemli faktörlerin maneviyat ve aile desteği olduğu görülmüştür. Ayrıca, yetiyitimlerine yönelik yeni tıbbi tedavi yöntemlerini, çevrelerinde iş ortaklığı kurabilecekleri arkadaşlarını, çocuklarının gelişimlerini ise fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte, grup üyeleri gelecek planlarını yazılı olarak somut hale getirmenin kendilerine güç kattığını ifade etmişlerdir. Üyelerin gelecek planları kısa ve orta vadede aileleri, çocukları ve çalışma hayatı ile ilgili olsa da özellikle uzun vadede iyileşme için yeni tedavi süreçlerinin ve tıbbi teknolojilerin takibi olarak görülebilmektedir.

Üyelerin “vazgeçemeyeceğiniz şeyleri kaybetme riskiniz olduğunda ne yaparsınız?” sorusuna verdikleri yanıtların “Her şey Allah’tan gelir, yaşanacaksa yaşanacak” şeklinde ifadeler etrafında dönmesi, yukarıdaki ifadeleriyle birlikte değerlendirildiğinde, maneviyatın sorunlar ya da zorluklar karşısında güçlü durmalarını desteklediği yorumu yapılabilmektedir. Üyelerin “kaderci” yaklaşımları her ne kadar sorunlarla başa çıkma noktasında kaçınma davranışını işaret etse de bu yaklaşımlarının travma sonrası gelişimlerine katkıda bulunduğu gözlenmektedir.

Sağ kalmış olma fikrinin güçlendirilmesindeki odak nokta olarak travma anının kendisine yoğunlaşmaktan ziyade bireylerin kendi güç dinamiklerini vurguladıkları noktalar üzerinde durulması gerektiği, daha önceki bölümlerde tartışılmıştır. Üyelerden üçünde yaşadıkları yetiyitiminin girişkenliklerini engelleyici bir etkisi olduğu gözlemlenirken bir üyede ise yaşadığı kazanın girişkenliğini daha artırıcı etkisi olduğu belirlenmiştir. Oturumlar sırasında yapılan girişkenlik çalışmasıyla diğer üyelerin de fikrinin değişmeye başladığı gözlenmiştir.

“... aslında hata yapmaktan korkarım, baba baskısıyla büyüdüm, komşuların çocuklarıyla çok karşılaştırdım. İşte elimizdeki kâğıtta (girişkenlik hakları) da yazıyor ya, -herkes hata yapar-, böyle düşünmek lazım, insanız sonuçta... (Ü2)”

“... geçenlerde de konuştuk, hiçbir yer güvenli değil diyemeyiz, o zaman yaşayamayız, ben en kötüye hazırım bundan sonra... (Ü4)”

Bunun üzerine diğer üyelerdeki girişkenlik düzeyinin artırılması ve rasyonel gelecek planlarına katkıda bulunulabilmesi için çalışma yapılmış ve diğer üyelerin de karşılıklarına çıkan yeni fırsatları rasyonel şekilde değerlendirerek deneyebilecekleri şeklinde dönütler elde edilmiştir. Üyelerin gelecek planlarında ise, maddi yönden güçlenmeye ve özellikle çocuklarına yapabilecekleri yatırımlar üzerine odaklandıkları görülmüştür. TSG ile bireyin kendi yaşamı üzerindeki kontrol ve yönetiminin artması, değişen yaşam şartlarına uyum sağlama göstergelerinin ele alınması arasında güçlü ilişkilerin bulunduğu bilinmektedir. Bu çalışma

---

kullanıldığı belirtilmiştir. Bunun ışığında, bu analiz yöntemi bireyin kendi içsel dünyası ile çevresel faktörlerine ait değerlendirmelerle güçlü, zayıf yanlarını, gelecek planlaması açısından çevresindeki fırsatları ve tehditleri inceleyebileceği düşüncesinden hareketle bu çalışmada da kullanılmıştır.

kapsamında, üyelerle BDY'nin teknikleriyle olumlu tarafı geliştirmeleri sağlanmaya çalışılmış ve üyelerden olumlu dönütler alınmıştır.

"... doğru bu saatten sonra bir şeyi değiştiremeyiz, elimizdekilere bakmak lazım... (Ü3)"

Sosyal işlevselliğin esas olarak "biyopsikososyal" ve artık yeni bir boyutu olan "manevi" bütüncül bakış açısından ayrılmadığı görülmektedir. Üyelerden birinin oturumlar sırasında ifade ettiği üzere, cinsel işlev bozuklukları üzerine tedavi süreçlerini takip etme isteğinin toplumsal bakış açısı nedeniyle sekteye uğradığı ve damgalanma korkusu yaşadığı görülmektedir. Daha açık bir anlatımla, bireyin fiziksel beden bütünlüğü toplum tarafından daha önemli görülmektedir. Bu bağlamda, topluma göre birey asıl önemli unsurları (yeteritimi, iş, statü kaybı gibi) kaçırarak "böyle" bir durumda düşünülmesi "ayıp" olan bir duruma (çocuk sahibi olma isteği) odaklanmaktadır. Yaşam içinde birey her ne kadar çevresiyle iletişim halinde ve toplum normlarına uygun olarak yaşasa da her bireyin kendine ait özgürlük alanı olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada, oturumlar sırasında üyenin kendi yaşamı hakkında kendisinin karar vermesinin önemi vurgulanmıştır. Belirttiği sorun nedeniyle toplum tarafından damgalanma kaygısı yaşayan üyenin bu sorununu kendisinin dile getirmesi ise, grup paylaşımlarında güven ilişkisinin sağlandığını gösterebilmektedir.

4. Tartışma ve Çıktıların Değerlendirilmesi

BDY'nin ilke ve tekniklerinden faydalanılan bir grup sürecinin yürütüldüğü bu çalışmada, travma sonrasında yaşanan olumlu değişimin temelini aile desteği ve maneviyata dayandığı, trafik kazası nedeniyle yaşadıkları yeteritiminin özellikle başkalarıyla ilişkilerdeki değişimde etkili olduğu görülmüştür. Bireylerin yaşadıkları trafik kazasından sonra anlamlandırma sürecinde geliştirdikleri işlevsiz bilişlerin yapılandırılması ve sağ kalmanın değerine yönelik anlamlandırmayı bulmaları adına kendi iç dinamiklerine dönüşlerinin sağlanması, müdahale planındaki bilişsel unsurların temelini oluşturmaktadır. Bunun yanında, BDY'nin başka bir unsuru olarak değerlendirilen kişiler arası unsurlar açısından bireylerin özellikle değişen fiziksel durumları nedeniyle iç dinamikleriyle ve sosyal çevreleriyle yaşadıkları çatışmaların, belirsizliklerin ve uyum sorunlarının çözülmesi adına yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, bireyin 'çaresizlik' ve 'değersizlik' şemalarından kaynaklı ortaya çıkan iletişim sorunlarının giderilmesine yönelik yapılan çalışmalarla birlikte bireyin kendine ve iç dinamiklerine yönelik bilişsel unsurlarda yapılan tanımlamaların, olumlu dönüşümlerin pekiştirilmesi ve somutlaştırılması adına yapılan çalışmalar önem taşımaktadır. Knutsen ve Jensen (2017) tarafından yapılan çalışmada, bireylerin travmayı anlamlandırma, neler olduğu, neler yaşandığı ile ilgili anlam yükleme çabaları yapılandırılmış düşünceler olarak kategorize edilmiş ve bu düşünceler bireylerin "sonrasında ... olduğunu anladım" ya da "... sakın olmam gerektiğini anladım/fark ettim" şeklindeki ifadelerin bu tür düşüncelere örnek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Ray ve Wester'in (2010) çalışmasında, katılımcıların TSG ile ilgili ifadelerine yer verilmiş ve değişim izlenmeye çalışılmıştır. Buna göre, katılımcıların "diğer insanları daha fazla dinlemem gerekiyor", "öfkemin ilişkilerimi etkilediğini ve sorunlarımdan kaçmamam gerektiğini anladım", "eşimle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışıyorum", "müdahale programı ile

ilişkilerimde daha fazla yakınlığa önem vermem gerektiğini anladım” şeklindeki ifadeleri travma sonrasında kişiler arası işlevsellikte gelişimin ve müdahale programının etkililiği olarak değerlendirilmiştir. Bireylerin, özellikle tekrar eden sözcüklerle ya da “biliyorsunuz ...” şeklindeki ifadeleri, travma ile ilgili sonlanmamış düşüncelerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Grup süreci içinde yürütülen maruz bırakma çalışmalarına yönelik üyelerin olumlu dönütlerinin olması ile bilişsel yeniden yapılandırmanın travmatik öykülerine ilişkin detaylandırmalarla ve maruz kalmayla birlikte sağlanabildiği ve böylelikle travma sonrası gelişimi artırabildiği yorumu yapılabilmektedir.

BDY'nin duygu, düşünce ve davranış üçlüsünde başka bir önemli çıktı olarak değerlendirilen davranışsal unsurlar ise kaynak gösterilen diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da, bireylerin kendi davranışlarını not almaları ve değerlendirmeleri üzerine yapılan çalışma, gelecek üzerine yapılan planların ele alındığı çalışmalar ve yine bilişsel unsurlarla bağlantılı olarak bireylerin sorunlarla başa çıkma noktasında belli durumlarda kullanabilecekleri tekniklerden biri olan rahatlama alıştırmaları şeklinde kendini göstermektedir. Lancaster vd. (2013) çalışmalarında, bir travmatik olay sonrasında bireyde “güçlenme” ve “varoluşsal yeniden değerlendirme” şeklinde görülen sürece odaklanmışlardır. Bu süreçte, bireyin travmatik olaya odaklı olumsuz bilişlerini kendi içinde yeniden değerlendirerek bakış açısını değiştirmesi şeklinde açıklanan modellerin bireyin benliğine, dünyaya yönelik olumsuz bilişleri ve kendini suçlama durumu üzerine yaşanan değişimleri yansıttığını ifade etmiştir. Buradan hareketle, olumsuz tarafın düzeyinin incelenerek olumlu tarafın çalışılması fikri de desteklenmiş olmaktadır. Üyelerin benlik ve rolleriyle ilgili değişimlerinin yakalanması açısından, grup çalışması içinde kullanılan sokratik sorgulama tekniğinin etkili olduğu yorumu yapılabilmektedir. Üyelerin özellikle, kendi düşüncelerine öncelik verildiğini hissetmeleri ve bunu ifade etmeleri müdahale programının olumlu çıktıları arasında değerlendirilebilmektedir. Bunun yanında, yöntem olarak odak grup çalışmasının yapılmış olması da üyelerin anlamlandırmalarının ortaya çıkarılması ve keşfedilmesi açısından etkili başka bir araç olarak değerlendirilebilmektedir.

Sosyal destek, maneviyat ve yeni fırsatların doğması şeklinde görülebilen bireye özel deneyimlerin aktarılması sadece yetiyitimi ile ilgili olmayıp bireyi çevresinde değerlendirebilmek adına bir nirengi noktasını işaret etmektedir (Tuncay, 2007). Trafik kazası geçiren bireyler arasında yürütülen bir çalışmada da benzer şekilde, kadınların kendine yönelik farkındalıkları ve yaşamlarındaki değişiklikleri ve deneyimleri daha detaylı bir şekilde değerlendirebilmelerinin etkisiyle, kişiler arası ilişkilerde ve maneviyatta görülen değişimin daha yüksek olduğu ve sosyal işlevselliğin ise TSG ile yakından ilişkili olduğu belirtilmiştir (Merecz, Waszkowska ve Wezyk, 2012). Lev-Wiesel ve Amir (2003) çalışmalarında, başkalarıyla olan ilişkilerin geliştirilmesi ve bu şekilde sağlanan sosyal desteğin TSG'ye pozitif şekilde katkı sunduğunu bulmuşlardır. Nietlisbach ve Maercker (2009) çalışmalarında ise, travmatik olay yaşayan bireylerin diğerlerine karşı olan inançlarının, niyetlerinin ve isteklerinin, travmatik olayın değiştirdiği sosyal bilişlerine etki ettiğini ve kişiler arası ilişkilerini şekillendirdiğini ortaya koymuşlardır. Travmayı yeniden anlamlandırarak TSG'nin artırılmasında, bireyin çevresel faktörlerinin önemini vurgulayan Sheikh (2008), sosyal destek algısının

bireyin motivasyonunu bilişsel yeniden yapılandırma sürecine çekmede önemli olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla, travmatik öyküsü bulunan bireylere danışmanlık yapan uzmanların bireylerin dahil oldukları sosyal sistem içinde güçlü bağlantılarının değerini göstermeleri ve bireylerin olumsuz faktörlerden uzaklaşmalarının yollarını keşfetmelerini sağlayarak travma ile ilişkili bilişsel yeniden yapılandırma sürecini işletmeleri gerekmektedir. Pek çok farklı yaşam olayından sonra gözlenebilen TSG'nin, omurilik yaralanması geçiren bireyler arasında incelendiği bir çalışmada, anlamlı aile ilişkilerine sahip olma, anlamlı sorumluluk ve görevlere sahip olma ve yaşamdan memnun olma şeklinde başlıklarla ifade edildiği görülmüştür (Chun ve Lee, 2008).

Yetiyitimi nedeniyle ilaç, akülü araba ya da tekerlekli sandalye kullanımı, ulaşım sorunu, duygu değişimleri, uyku örüntüsünde bozulma gibi sorunlar, bireylerin kendi yaşamlarını yönetememelerine, sosyal tutumlarının değişmesine, eğitim ve iş yaşamından uzak kalmalarına neden olmaktadır (Vall, Costa, Pereira ve Friesen, 2011). Dolayısıyla, kaza sonrasında tıbbi ve sosyal rehabilitasyon, sosyal hizmetlere olan ihtiyaç, çalışma koşullarında değişim, boş zaman aktivitelerindeki nitelik ve katılım yönünden değişim gibi bir tablo, yaşanan etkileri özetlemektedir (Haukeland, 1996). Yaşanan olumsuzluklara karşın, yetiyitimi yaşayan bireylerin sosyal ve fiziksel aktivitelere katılımının travma sonrasındaki olumlu gelişmeleri desteklediği ve kendi yaşamlarını düzenleyebilmeleri adına seçim yapmalarına ve yaptıkları seçimlerin sorumluluklarını üstlenebilmelerine yardımcı olduğu bilinmektedir (Day, 2013). Bu tartışmalar ışığında, trafik kazasına bağlı yetiyitimi yaşayan bireylerle yapılan bu grupta sosyal hizmet çalışmasının üç temel faydası özetlenebilmektedir. Birincisi, bireyin kendi kararlarını kendisinin vererek kişisel bir değere sahip olduğunun gösterilmesidir. İkincisi, kişiler arası ilişkiler üzerine çalışılarak hem sosyal işlevsellik hem de "muhtaçlık" duygusu ile ilgili olumlu ilerlemenin izlenmesidir. Son olarak ise, bir araç olarak sunulan sosyal hizmet mekanizmalarının bireyin TSG'sinde oluşturduğu olumlu etkinin vurgulanmasıdır.

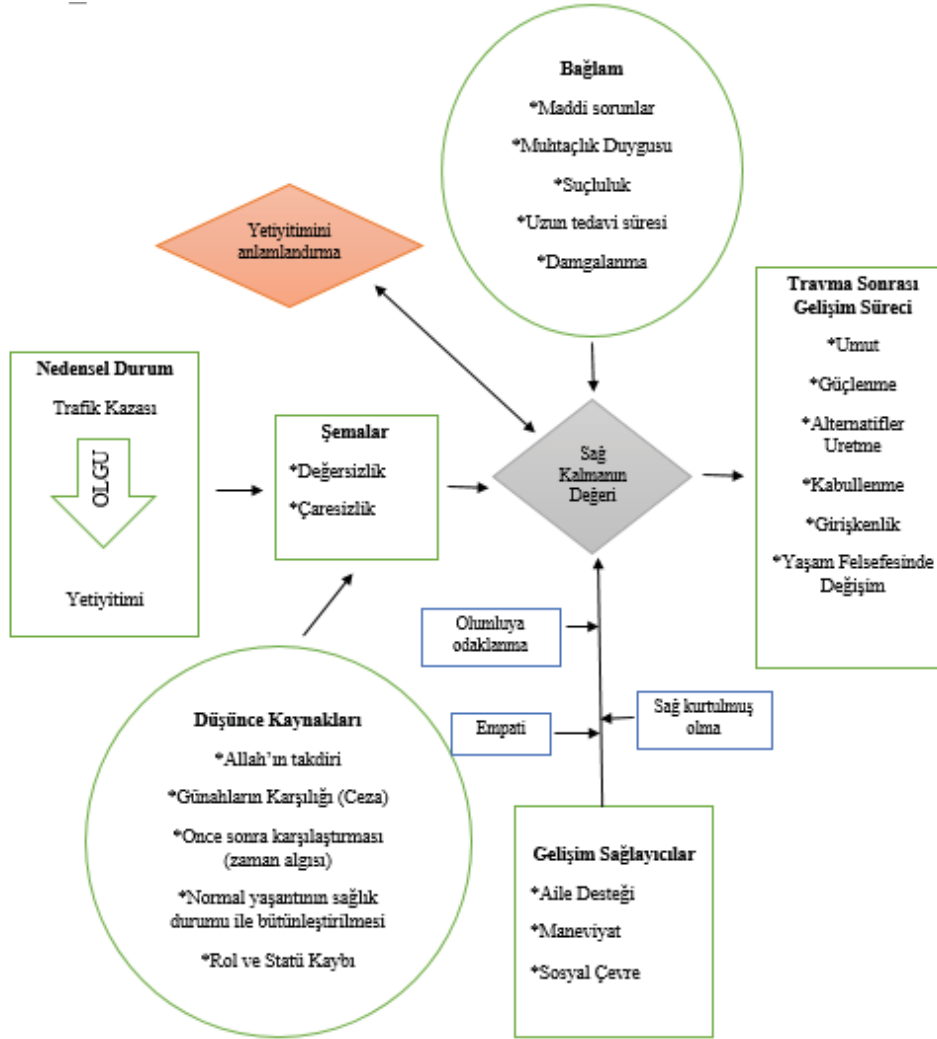
5. Sonuç

Bu çalışmada, trafik kazası sonucu yetiyitimi yaşayan bireylerin travma sonrası gelişime yönelik anlamlandırmaları, sağ kalmanın önemi ve değeri noktasında gelişim sağlayıcıları üzerine bir grupta sosyal hizmet çalışması yürütülmüştür. Grup sürecinde, üyelerin travma sonrasına ilişkin anlamlandırmalarının somutlaştırılabilmesi için BDY'nin ilke ve teknikleri yol göstermiştir. Bu açıdan, üyelerin sosyal işlevselliğini, kişiler arası ilişkilerini etkileyen işlevsiz şemaların ortaya çıkartılması için formülasyonlardan faydalanılmıştır. Ayrıca işlevsiz şemaların yeniden yapılandırılarak TSG'ye katkıda bulunduğu düşünüldüğünden, sokratik sorgulama, ödev ve maruz bırakma teknikleri kullanılmıştır.

Trafik kazası nedeniyle yetiyitimi yaşayan birey, travmatik öyküsünden mekânsal olarak tamamen ayrılamamaktadır. Dolayısıyla, birey kazanın hemen ardından yine yaya ya da araç trafiğine şahit olmakta ve kendi de araç vb. yollarla trafiğin içine girmektedir. Bu nedenle, genel tabloya bu özel taraftan bakıldığında, bu bireyler travmatik öykünün yarattığı tekrarlayıcı düşüncelerle birlikte yaşadıkları yetiyitimini kabullenmeyi öğrenmek durumunda kalmaktadırlar. Travmatik bir olay sonucu yetiyitimi

yaşayan bireylerle yapılan grup çalışmaları, özellikle bireylerin kendileriyle benzer sorunları yaşayan bireylerle bir araya gelmelerinin bir grup dinamiği oluşturması nedeniyle tercih edilebilmektedir. Bu haliyle, bilişsel davranışçı yaklaşımın özellikle becerileri geliştirilerek davranış değişikliği yaratması, mevcut sorun üzerine odaklanarak duygu ve bilişleri yeniden yapılandırması açısından sosyal hizmet uygulamalarına katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Şekil 1. Trafik Kazası Sonrası Görülen Yetiyitiminde Travma Sonrası Gelişim Süreci için Kuramsal Model

Sonuç olarak, Şekil 1'de trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireylerde travma sonrası gelişimi ve sosyal işlevselliği artırmaya yönelik temellendirilmiş kuram modeli görülebilmektedir. Buna göre, trafik kazası ile birlikte görülen yetiyitiminde bireylerin değersizlik ve çaresizlik şemalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu şemaların görülmesinde, bireylerin yaşadıkları rol/statü kaybı, suçluluk, muhtaçlık duygusu gibi kendi benlik ve rolleriyle ilgili durumların ve damgalanma, uzun tedavi süresi gibi çevresel faktörlerin etkili olduğu görülebilmektedir. Buna karşın, travmatik öyküyle başa çıkma sürecinde görülen aileden ve sosyal çevreden

gelen destekle birlikte maneviyatın gelişim sağlayıcı yani bireylerin olumlu tarafı görmelerini sağlayan faktörler oldukları dikkati çekmektedir. Olumlu ve olumsuz tarafın birlikte yaşanabildiği bu süreçte, travma sonrası gelişim sürecini destekleyen kritik nokta, bireylerin sağ kalmanın değerine yükledikleri anlam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin sağ kalmanın değerini anlamlandırmaları noktasında, bireysel olarak olumluya odaklanmaları, özellikle kendileri için anlamlı paylaşımlar yapabildikleri kişilerle vakit geçirmek adına önem verdikleri sağ kurtulmuş olma fikri ve kendileriyle benzer deneyimleri paylaşan bireylerle etkileşime girerek empatinin önemini hissetmeleri nirengi noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca, bu üçlünün gelişim sağlayıcıların harekete geçirilmesinde aracılık ettiği görülmektedir. Bilişsel yeniden yapılandırma sürecinin zor, karmaşık ve çok boyutlu yapısı göz önünde bulundurularak üyelerde gözlemlenen gelişimin kaza sonrası sahip oldukları yeni durumlarını kabullenmeleri şeklinde yordanmasına temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Üyelerin bütün anlamlandırmalarının yetiyetimlerine ve bunun getirdiği yeni süreçlere alışmak üzerine olduğunu ve alışma boyutunu kabullenme sürecine dönüştürmede etkili olan noktaların her üyenin kendisine özgü olan gelişim sağlayıcılar olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Böylelikle alışma süreci açısından, üyeler kendi gerçekliklerini kendi hoşnutluk durumlarından bağımsız olarak devam ettirmekte ve sadece yaşamlarını sürdürmeye odaklanmaktadırlar. Buna karşın, yetiyetimini “kabullenmiş” bireylerin ise, gerçeklikleri ile yüzleşmiş, onu olduğu gibi kabul etmiş oldukları ve sürece ilişkin yeni planlar geliştirebildikleri düşünülmektedir. Bu bakış açısının kazanılması noktasında, sosyal desteğin ve aile desteğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Üyelerin özellikle başkalarıyla ilişkilerde yaşadıkları olumlu değişimde, grup sürecinde yürütülen olumlu düşünmenin geliştirilmesi, öfke yönetimi ve kişiler arası iletişim çalışmalarının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında, “sağ kalma” fikri yetiyitimi yaşayan bireylere, özellikle sevdiği insanlarla daha fazla vakit geçirme imkanı vermesinden dolayı olumlu yönü ve sosyal işlevselliği geliştirici bir etki yapabilmektedir. Öte yandan, özellikle maneviyatla birlikte sağ kalmaya bir değer atfeden bireylerde, yetiyitiminin anlamlandırılması ve kabullenmesi şeklinde bir süreç işleyebilmektedir. Dolayısıyla, TSG sürecinde bireylerde umut, güçlenme, alternatifler üretme, kabullenme, girişkenlik, yaşam felsefesinde değişim gibi olumlu çıktılar görülebilmektedir.

Bu çalışma, belli sınırlılıklarla birlikte yapılandırılmıştır. Öncelikle, trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireyleri ele almasından dolayı örneklemin geniş, dağınık ve belli bir kayıt ortamından bağımsız olması çalışmanın planlanması sürecini oldukça zorlaştırmıştır. Dolayısıyla, üye sayısı derinlemesine bir incelemede, BDY'nin ilke ve tekniklerinin trafik kazası sonrası yetiyitimi yaşayan bireyler üzerinde doğrudan etkili olduğunu ifade etmek için temel bir kısıt oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın çıktılarına göre, bundan sonra yürütülecek çalışmalar için iki temel öneride bulunulabilmektedir. Birincisi, trafik kazası nedeniyle sonradan yetiyitiminin ortaya çıkardığı muhtaçlık duygusunun olumsuz şemalarla ve sosyal işlevsellelikle ilişkilendirilmesi önerisi olabilmektedir. Bunun yanında, yürütülen bu çalışma, grup üyeleri sayısının yetersizliği nedeniyle yarı deneysel bir çalışma desenine uygun olmadığından tekniklerin kullanımı açısından sadece bireysel olarak paylaşılan deneyimleri ifade etmektedir. Dolayısıyla, ikinci olarak BDY'nin

sunduğu tekniklerin ve formülasyonların kullanılarak ilgili değişkenler açısından ölçümlenmesi önerilerek kanıta dayalı sosyal hizmet bilgisinin üretilmesine katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Kaynakça

- Alpaslan, A. H., & Erol, Y. (2016). Çocuk ve ergenlerde depresif bozukluk non-farmakolojik tedavisi. *Türkiye Klinikleri*, 2(1), 62-67.
- Barrington, A., & Shakespeare-Finch, J. (2013). Posttraumatic growth and posttraumatic depreciation as predictors of psychological adjustment. *Journal of Loss and Trauma*, 18(5), 429-443.
- Bisson, J. I., Ehlers, A., Matthews, R., Pilling, S., Richards, D., & Turner, S. (2007). Psychological Treatments for chronic post-traumatic stress disorder: systematic review and meta-analysis *British Journal of Psychiatry*, 190, 97-104.
- Blanchard, E. B., Hickling, E. J., Devineni, T., Veazey, C. H., Galovski, T. E., Mundy, E., . . . Buckley, T. C. (2003). A controlled evaluation of cognitive behavioral therapy for posttraumatic stress in motor vehicle accident survivors. *Behaviour Research and Therapy*, 41, 79-96.
- Bozkurt, N. (2003). Depresyonda bilişsel davranışçı yaklaşımlar: Beck'in bilişsel kuramı. *Ege Eğitim Dergisi*, 3(2), 59-64.
- Calhoun, L. G., Cann, A., & Tedeschi, R. G. (2010). The Posttraumatic Growth Model: Sociocultural Considerations. *İçinde: T. Weiss & R. Berger (Ed.), Posttraumatic growth and culturally competent practice: Lessons learned from around the globe* (1-14). Hoboken, NJ, US: ohn Wiley & Sons Inc.
- Calhoun, L. G., Cann, A., Tedeschi, R. G., & McMillan, J. (2000). A Correlational test of the relationship between posttraumatic growth, religion, and cognitive processing. *Journal of Traumatic Stress*, 13(3), 521-527.
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (1999). *Facilitating Posttraumatic Growth: A Clinician's Guide*. New York: Routledge.
- Canda, E. R., & Furman, L. D. (2010). *Spiritual Diversity in Social Work Practice*. New York: Oxford University Press.
- Chun, S., & Lee, Y. (2008). The experience of posttraumatic growth for people with spinal cord injury. *Qualitative Health Research*, 18(7), 877-890.
- Day, M. C. (2013). The Role of initial physical activity experiences in promoting posttraumatic growth in paralympic athletes with an acquired disability. *Disability and Rehabilitation*, 35(24), 2064-2072.
- Dobson, D., & Dobson, K. S. (2009). *Evidence-Based Practice of Cognitive-Behavioral Therapy*. New York: The Guilford Press.
- Ehlers, A., Clark, D. M., Hackmann, A., McManus, F., Fennell, M., Herbert, C., & Mayou, R. (2003). A randomized controlled trial of cognitive therapy, a self-help booklet, and repeated assessments as early interventions for posttraumatic stress disorder. *Arch Gen Psychiatry*, 60(10), 1024-1032.
- Ehlers, A., & Clark, D. M. (2000). A Cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38(4), 319-345.
- Ehlers, A., Mayou, R. A., & Bryant, B. (1998). Psychological predictors of chronic posttraumatic stress disorder after motor vehicle accidents. *Journal of Abnormal Psychology*, 107(3), 508-519.
- Forte, J. A. (2014). *Skills for Using Theory in Social Work: 32 Lessons For Evidence-Informed Practice*. New York: Routledge.
- Garland, S. N., Carlson, L. E., Cook, S., Lansdell, L., & Specia, M. (2007). A non-randomized comparison of mindfulness-based stress reduction and healing arts programs for facilitating post-traumatic growth and spirituality in cancer outpatients. *Supportive Care in Cancer*, 15(8), 949-961.
- Gör, N., Yiğit, İ., Kömürçü, B., & Ertürk, İ. Ş. (2017). Geçmişin mirası ve geleceğin haritası: erken dönem uyumsuz şemalar. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(10), 197-217.
- Harms, L. (2004). After the accident: survivors' perceptions of recovery following road trauma. *Australian Social Work*, 57(2), 161-174.
- Harms, L., & Talbot, M. (2007). The Aftermath of road trauma: survivors' perceptions of trauma and growth. *Health and Social Work*, 32(2), 129-137.
- Haukeland, J. V. (1996). Welfare consequences of injuries due to traffic accidents. *Accid. Anal. and Prev.*, 28(1), 63-72.

- Helms, M. M. (2010). Exploring SWOT analysis—where are we now? a review of academic research from the last decade. *Journal of Strategy and Management*, 3(3), 215-251.
- Jaspers, J. P. C. (1998). Whiplash and post-traumatic stress disorder. *Disability and Rehabilitation*, 20(11), 397-404.
- Knutsen, M., & Jensen, T. K. (2017). Changes in the trauma narratives of youth receiving trauma- focused cognitive behavioral therapy in relation to posttraumatic stress symptoms. *Psychotherapy Research*, 1-14.
- Kutz, C. M.-T., & Arnoso, A. (2010). Interventions in Group with Clients Sharing The Same Critical Fact. *İçinde: S. S. Fehr (Ed.), 101 Interventions in group therapy (77-82)*. London: Routledge.
- Lancaster, S. L., Kloep, M., Rodriguez, B. F., & Weston, R. (2013). Event centrality, posttraumatic cognitions, and the experience of posttraumatic growth. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22(4), 379-393.
- Lev-Wiesel, R., & Amir, M. (2003). Posttraumatic Growth among holocaust child survivors. *Journal of Loss & Trauma*, 8(4), 229-237.
- Lyons, J. A., & Scotti, J. R. (1995). Behavioral Treatment of a motor vehicle accident survivor: an illustrative case of direct therapeutic exposure *Cognitive and Behavioral Practice*, 2, 343-364.
- Merecz, D., Waszkowska, M., & Wezyk, A. (2012). Psychological consequences of trauma in mva perpetrators- relationship between post- traumatic growth, ptsd symptoms and individual characteristics. *Transportation Research Part F*, 15, 565-574.
- Nelson, H. E. (2005). *Cognitive- behavioural therapy with delusions and hallucinations*. Cheltenham: Nelson Thornes Ltd.
- Nietlisbach, G., & Maercker, A. (2009). Social Cognition and interpersonal impairments in trauma survivors with PTSD. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18(4), 382-402.
- Nishi, D., Matsuoka, Y., & Kim, Y. (2010). Posttraumatic growth, posttraumatic stress disorder and resilience of motor vehicle accident survivors. *BioPsychoSocial Medicine*, 4(7), 1-6.
- Özcan, Ö., & Çelik, G. G. (2017). Bilişsel davranışçı terapi. *Türkiye Klinikleri*, 3(2), 115-120.
- Padesky, C. A. (1994). Schema change processes in cognitive therapy. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 1(5), 267-278.
- Paige, M. (2015). *Competencies in trauma counseling: a qualitative investigation of the knowledge, skills and attitudes required of trauma-competent counselors* (Doctor of Philosophy), Georgia State University, Atlanta.
- Pehlivan, H. (2014). Bilişsel davranışçı yaklaşım temelli psiko-eğitim programının anneler üzerindeki etkinliğinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(15), 338-357.
- Pennebaker, J. W., & Chung, C. K. (2007). Expressive writing, emotional upheavals, and health. *İçinde H. S. Friedman & R. C. Silver (Eds.), Foundations of health psychology (ss. 263-284)*: Oxford University Press.
- Rabe, S., Zöllner, T., Maercker, A., & Karl, A. (2006). Neural Correlates of posttraumatic growth after severe motor vehicle accidents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(5), 880-886.
- Ray, R. D., & Webster, R. (2010). Group interpersonal psychotherapy for veterans with posttraumatic stress disorder: a pilot study. *International Journal of Group Psychotherapy*, 60(1), 131-140.
- Salter, E., & Stallard, P. (2004). Posttraumatic growth in child survivors of a road traffic accident. *Journal of Traumatic Stress*, 17(4), 335-340.
- Satterfield, J. M. (2008). *A Cognitive- Behavioral Approach to The Beginning of The End of Life: Minding The Body: Facilitator Guide*. New York: Oxford University Press.
- Schnurr, P. P., Friedman, M. J., Engel, C. C., Foa, E. B., Shea, M. T., Chow, B. K., . . . Bernardy, N. (2007). Cognitive behavioral therapy for posttraumatic stress disorder in women: a randomized controlled trial. *Jama*, 297(8), 820-830.
- Sheikh, A. I. (2008). Posttraumatic growth in trauma survivors: implications for practice. *Counselling Psychology Quarterly*, 21(1), 85-97.

- Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J., & Leahy, M. (2015). Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: an ecological model of social networks and community participation. *Research in Developmental Disabilities, 38*, 18-29.
- Soylu, C., & Topaloğlu, C. (2015). Bilişsel davranışçı terapide ev ödevi uygulamaları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 7*(3), 280-288.
- Stallard, P., & Smith, E. (2006). Appraisals and cognitive coping styles associated with chronic post-traumatic symptoms in child road traffic accident survivors. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 48*(2), 194-201.
- Stolarski, M., & Cieciora, M. C. (2016). Balanced and less traumatized: balanced time perspective mediates the relationship between temperament and severity of PTSD syndrome in motor vehicle accident survivor sample. *Personality and Individual Differences, 101*, 456-461.
- Şafak, Y., Karadere, M. E., Özdel, K., Özcan, T., Türkçapar, M. H., Kuru, E., & Yücens, B. (2014). Obsesif kompulsif bozuklukta bilişsel davranışçı grup psikoterapisinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 25*(4), 225-233.
- Taku, K., Cann, A., Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2008). The factor structure of the posttraumatic growth inventory: a comparison of five models using confirmatory factor analysis. *Journal of Traumatic Stress, 21*(2), 158-164.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. (2004). Posttraumatic growth: A new perspective on psychotraumatology. *Psychiatric Times, 21*(4), 58-60.
- Thornberg, R., & Charmaz, K. (2014). Grounded Theory and Theoretical Coding. İçinde U. Flick (Ed.), *The SAGE handbook of qualitative data analysis* (ss. 153-169). London: Sage Publications.
- Thyer, B. (2010). *The Handbook Of Social Work Research Methods* (2. Baskı). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Tuncay, T. (2007). Kronik hastalıklarla başetmede tinsellik. *Sağlık ve Toplum, 17*(2), 13-20.
- Türkçapar, M. H., & Sargın, A. E. (2012). Bir teknik: sokratik sorgulama-yönlendirilmiş keşif. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 1*, 15-20.
- Vall, J., Costa, C. M. d. C., Pereira, L. F., & Friesen, T. T. (2011). Application of international classification of functioning, disability and health (ICF) in individuals with spinal cord injury. *Arquivos de Neuro-Psiquiatria, 69*(3), 513-518.
- Verbrugge, L. M., & Jette, A. M. (1994). The disablement process. *Social Sciences & Medicine, 38*(1), 1-14.
- Wagner, B., Knaevelsrud, C., & Maercker, A. (2006). Internet-based cognitive-behavioral therapy for complicated grief: a randomized controlled trial. *Death Studies, 30*(5), 429-453.
- Wang, Y., Wang, J., & Liu, X. (2011). Posttraumatic growth of injured patients after motor vehicle accidents: an interpretative phenomenological analysis. *Journal of Health Psychology, 17*(2), 297-308.
- Wortman, C. B. (2004). Posttraumatic growth: progress and problems. *Psychological Inquiry, 15*(1), 81-90.
- Zoellner, T., Rabe, S., Karl, A., & Maercker, A. (2011). Post-traumatic growth as outcome of a cognitive-behavioural therapy trial for motor vehicle accident survivors with PTSD. *Psychology and Psychotherapy, 84*(2), 201-213.
- Child Welfare Information Gateway (2012). Trauma- Focused cognitive behavioral therapy for children affected by sexual abuse or trauma. Erişim Tarihi: 05.05.2016. <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/trauma.pdf>.
- Council for Disability Awareness, Erişim Tarihi: 05.01.2018. <http://blog.disabilitycanhappen.org/top-ten-causes-of-disability/>.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Trafik Hizmetleri Başkanlığı İstatistikler, 2019. <http://trafik.gov.tr/istatistikler37>, Erişim Tarihi: 08.02.2020.
- World Health Organization, Global status report on road safety. Erişim Tarihi: 08.02.2020. https://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2018/en/.

World Health Organization (2009). Global Health Risks: Mortality and Burden of Disease Attributable to Selected Major Risks.

https://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GlobalHealthRisks_report_full.pdf. Erişim Tarihi:
18.02.2020